

KOMORNÍ A ORCHESTRÁLNÍ HRA

ZÁKLADNÍ PŘEHLED PEDAGOGICKÝCH TÉMAT

(materiál určený zejména začínajícím učitelům základních uměleckých škol)

Autorka: Eva Bublová

Duben 2013

Úvod:

Komorní a orchestrální hra jakožto zvláštní předmět má tvořit nedílnou součást výuky hry na smyčcové nástroje. Právě tato významná složka a její maximální naplňování je jednou z nepopiratelných předností studia v Základních uměleckých školách ve srovnání se studiem soukromým.

Od počátku výuky má být naší snahou, **aby souhra s jiným nástrojem nebo s jinými nástroji** obohacovala zkušenosti začínajícího houslisty již při sólové výuce (hra s učitelem, se spolužáky, sourozenci).

Nezapomeňme na to, že právě tento druh činnosti by měl být jedním z těch inspirovaných a inspirujících kroků od pouhé technické stránky hry (která na základním stupni žel často výrazně převažuje) k projevu a prožitku již uměleckému - jakkoli v elementární podobě.

Prvky „komorního cítění“ se tak do vlastní hry dítěte včleňují stejně přirozeně, nenásilně a postupně, jako vstupují prvky „sociálního cítění“ do jeho dětského života. Ale stejně jako tam, tak i tady je třeba nespokojit se s neuvědomělým a tudíž často jen dílčím vnímáním vlastní hry jako součásti vyššího celku, vyššího řádu. To může být totiž u různých dětí velmi rozdílné a ani ty nejnadanější nemohou objevit všechny aspekty souhry jen intuicí.

I/

Pro vytvoření příjemného tvůrčího prostředí, v němž se děti budou moci zabývat novými podněty s co největším užitekem a současně s potěšením, bychom měli – kromě své vlastní nadšené angažovanosti - splnit některé **praktické náležitosti**:

A) Postoj (nebo rozsazení) hráčů

umožní pěstování vědomého vztahu mezi hráči (resp. mezi hráči a dirigentem) a zároveň společného vztahu k posluchači, (později též zohlednění akustických poměrů apod.) O tom je třeba s dětmi hovořit, vždyť je to často první příležitost, kdy má malý hráč soustředění na vlastní hru obohatit o další aspekt – o komunikaci. A pozor! Mělo by se o tom mluvit i při hře s korepitemem u klavíru – i to je partner.

Důležité je i **řešení zdravého sezení**: s váhou na obou nohou, se vzpřímenými zády a symetricky rozloženými rameny. Na tyto náležitosti je třeba opakovaně a stále dbát. Zejména u dětí, které sólově hrají vestoje převážně z paměti (velmi chvályhodné) je potřeba navodit šikmější postoj u pultu nebo při sezení pootočení židle (doprava po směru hodinových ručiček), tak aby levé rameno s houslemi směřovalo k notám na pultu. V jednom směru pohledu tak má mít dítě nejbližší smýkáci místo u kobylinky, dále prsty levé ruky, vzdáleněji noty a nejdříve nad okrajem not dirigenta nebo partnery. Z téhož důvodu učíme děti, že notové pulty při souhře dáváme níže než při běžném cvičení. Tam má výška pultu pomáhat ke správné výšce nástroje, při souhře je pult s notami v podobné roli jako palubní deska auta po řidiče.

B) Zrakový kontakt

má **dvojitý význam**: čistě **praktický** - jako záruka společného zahájení hry a další souhry (viz dále) a **lidský – psychologický** (vzniká pouto srozumění při společném díle).

Ke zrakovému kontaktu vedeme děti nejen při samotném nástupu, ale při každém uzavírání fráze a vstupu do fráze další, při repetičích, v závěru věty, skladby či její části; dále při všech zamýšlených agogických (ale i dynamických) změnách, ritenutech, korunách atd. **V orchestrálním souboru**, kde je vedoucím hráčem nebo dirigentem učitel, je splnění požadavku jednodušší – pohled hráčů sleduje pohyb učitelovy ruky (ať již se smyčcem nebo s taktovkou či bez nich), učitelova aktivita pozornost vědomě vyvolává.

V komorním souboru je situace složitější. Je na nás, zda vedoucí roli svěříme jednomu hráči - nejzkušenějšímu, s nejvýznamnějším partem (např. prim) nebo s přirozenou muzikantskou autoritou, anebo zda u zajímavěji stavěné kompozice a se záměrem seznámit děti s principy skutečné komorní

souhry se o tento úkol hráči podělí (příklad: vstup je svěřen primářiovi, míru ritenuta určuje sekund, protože má pizzicato, další frázi zahajuje předtaktím violoncello apod.). Taková práce je mnohem náročnější pro všechny zúčastněné, ale také mnohem zajímavější a výsledná interpretace je barvitější.

C) Společné dýchání.

Ne vždy dbáme na to, aby hráč na smyčcový nástroj při hře dýchal stejně jako by hudbu zpíval. A přece stane-li se tento návyk samozřejmostí, výrazně pomáhá procítění hudby a je i předpokladem přirozeného frázování i přirozeného sdělování emocionálního prožitku posluchačům. Přitom nejde o nic specificky „odborného“, naopak zákonitosti jsou tytéž jako v lidské řeči, ve slovním sdělení. Pomalý nádech uvozuje klidné vyprávění, prudký nádech je v souladu se vzrušeným obsahem následující věty. Komorní a orchestrální hra je skvělou příležitostí, jak na tento tak opomíjený aspekt interpretačního umění upozornit.

Elementárním požadavkem je v tom směru společný nádech spolu s pohybem ruky se smyčcem v synchronu s nádechem a pohybem ruky vedoucího hráče (či dirigenta) jakožto podmínka aktivního přístupu k souhře i k společnému cítění zvuku, dynamiky i tempa.

(Dávno a navždy překonaným úkonem musí být nacvičené nasazení smyčců na strunu, oddělené od následujícího tahu chvilkou nepřirozeného a nelogického ticha. Mezi nádechem a zpěvem nebo mluvou také nezadržíme dech.)

Jestliže se shora uvedeným náležitostem věnují učitelé už v hodinách individuální výuky, můžeme snadněji navázat na tyto základy ve zkouškách komorní a orchestrální hry. Nicméně doporučujeme nepředpokládat předchozí zkušenosti dětí – budou stejně příliš rozdílné. A leckdy pod novým úhlem pohledu přijmou děti tyto „novinky“ aktivněji.

Poznámka: Je nasnadě, že během komorní a orchestrální práce omezíme na nezbytné minimum připomínky technického rázu k jednotlivým hráčům (opravování držení apod.), které zde zdržují, mohou vyznít netaktně - a mohou být dodatečně lépe zpracovány bez přítomnosti ostatních hráčů.

II/

Prvky „komorního cítění“, o nichž byla řeč v úvodu, jsou ty, které jsou v sólové hře rovněž obsaženy, ale pro dítě leckdy nikoli s důrazným apelem na nutnost pečlivého provedení (např. závaznost rytmická a tempová), nebo jsou přítomny v latentní rovině (harmonie – ať již intuitivně cítěná nebo již obohacená o základní informace). Je nutno je s dětmi od počátku „prozkoumávat“ a ve zkouškách komorních a orchestrálních souborů je systematicky rozvíjet.

Jsou to především:

- 1) Rytmický řád
- 2) Vnímání harmonie
- 3) Vnímání jiných hlasů

4) Společný záměr – společný prožitek

(...dále pak formální výstavba věty, event. sledu vět, základy stylového odlišení a hledání adekvátních prostředků a další hlediska, v nichž může společná hra obohatit výuku individuální – to vše podle vyspělosti jednotlivých hráčů i souboru)

1) Rytmický řád je základním zákonem hudby.

Pro děti hrající na smyčcové - tedy melodické, převážně jednohlasé nástroje není získávání vědomí (nebo cítění) rytmického synchronu automatické, tak jako např. při hře na klavír. Tam malý hudebník vidí přímo v zápisu na dvou osnovách vztah mezi jednotlivými rytmickými hodnotami a také jej oběma rukama realizuje.

Souhra je tou nejlepší cestou k vypěstování pozornosti k rytmickým vztahům. Nejde však jen o pouhé matematické „dodržení“, ale o vědomé dotvoření tónu – typické dozpívání a navázání na tón další (což tedy není jen otázka smyčcové techniky). Zlovyk nekvalitního dohrávání tónů (zkracování, zeslabování) nejen znemožňuje výstavbu frází, ale poškozuje souhru s klavírem i s partnery v komorních a orchestrálních souborech.

Při nácviku začínáme hrou toho hlasu, který má nejkratší rytmické hodnoty. Ostatní hráči aktivně naslouchají (např. mají rozhodnout, jaké hodnoty slyší, mají porovnat svůj part se slyšeným apod.). Při souhře upozorňujeme průběžně a stále na nutnost tento hlas nikdy nepustit ze zřetele. Zajímavým

prvkem je realizace komplementárního rytmu, kdy malé hodnoty přecházejí střídavě z jednoho hlasu do druhého.

2) Vnímání harmonie by mělo být pěstováno již od začátku sólové výuky.

Čtyři následující body považujeme za harmonické minimum pro každého malého hráče na smyčcový nástroj:

a) Prvotní a nejjednodušší formou harmonické zkušenosti je, učíme-li děti při ladění udávat tón „a“ na klavíru a doprovázet jej zpočátku tercií, brzy pak akordem durovým nebo mollovým. Harmonie tu poprvé přináší emocionální náplň, kterou melodický tón sám o sobě nemá.

b) Další elementární lekcí je vědomí (a praktická realizace) tóniky a dominanty – dvou základních pilířů harmonického cítění - při nejjednodušších doprovodech písní.

c) Následujícím obohacením je přiřazení subdominanty.

d) Seznámení s nejběžnější modulací – z hlavní tóniny do dominantní a zpět (již i v některých lidových písních a dále ve většině třídílných skladbiček a etud) má velký praktický význam pro orientaci v začátcích práce na nové skladbě a rovněž při hře z listu. Děti pak změny posuvek předpokládají a nejsou jimi zaskočeny.

Jestliže se postaráme o to, aby toto absolutní minimum harmonické zkušenosti přešlo do povědomí dětí, uděláme velmi mnoho pro hlubší procitování i pro intelektuální pronikání do hudby.

V praxi komorní a orchestrální hry to znamená, že leckdy atraktivněji než v hodinách (formou společných her) i účinněji než v hodinách hudební nauky (formou okamžité nástrojové realizace) vstupuje harmonická složka do komplexní hudební představy dětí.

3) Vnímání jiných hlasů se opírá mimo jiné o předchozí dva body (rytmická svébytnost, harmonický základ). K tomu přistupuje míra důležitosti jednotlivých hlasů. Může to být vedoucí role (hlavní téma), rytmická pulzace, melodická zajímavost a nápaditost (i ve středních hlasech nebo v protihlasu), melodické vedení (kontrast výšky hlasů, protipohyb, křížení hlasů apod.), dynamické řešení (souběžné, protikladné, střídavé), barva (např. vnímání kontrastů mezi smyčcovými a dechovými nástroji, ale i u čistě smyčcových souborů temná barva hlubokých strun, svítivost výšek atd).

A ještě dvě rady: I nejšikovnější houslista by měl orchestrální souzvuk zakusit nejdříve ze skupiny 2. event. 3. houslí. Jestliže hráč doposud vnímá sám sebe jako sólistu, leckdy s malou pozorností ke klavírnímu doprovodu, bude v primu poslouchat především svůj hlas a nevědomky bude pocítovat „zbytek orchestru“ jako doprovod svého partu, což je výrazné ochuzení jeho vnímání celku.

Při seznamování s novou skladbou (s novou částí skladby) bychom z podobných důvodů měli hraní po hlasech začít od harmonického základu, tedy od basu – vždy ovšem s aktivním nasloucháním

ostatních. Kromě uvědomělého i podvědomého pronikání do struktury hudby je to i taktní vůči violoncellistům, jejichž part bývá jednodušší a během dalšího nácviu je jim obvykle věnováno podstatně méně času a pozornosti než houslovým skupinám.

V praxi jde i v tomto bodu o míru, cit a učitelskou zkušenost, jak s dětmi bez zbytečného teoretizování tyto výsostně zajímavé aspekty hudby sdílet. Jak tedy zkrátit cestu od informace k aktivnímu poslouchání (sebe i druhých) a k co nejefektivnějšímu provedení.

4) Společný záměr a také společný prožitek

jsou tou nejlepší cestou, která dětské individuality spojí v organismus. Paralelu najdeme v okruhu dětem blízkém – ve sportu. Vychovat z nadaných malých fotbalistů skutečně fungující tým je výsledkem množství společných tréninkových hodin a vyžaduje nasazení všech, nejen práci a vůli trenéra a talent jednotlivců. Toto přirovnání nám pomůže v otázkách vzájemného respektování, nezbytné kázně a soustředění.

V oblasti umělecké práce, výrazu, pronikání do obsahu a následného sdělování nám pomáhá jiný umělecký obor, také dětem ne zcela neznámý a nepochopitelný – herectví. Děti sledují ve filmech herce (i dětské představitele) a lze s nimi porovnávat věrohodné ztotožnění se s vnitřním světem postavy s mechanickým odříkáváním naučeného textu (jakkoli třeba příjemným hlasem a bez chyb).

Důležitou skutečností, kterou přináší společná hra, je potlačení osobní ctižádosti a sou-těživosti ve prospěch společného díla, jakož i stírání věkových rozdílů mezi hráči. V po-rovnání s atmosférou ve škole, v individuálních sportech, často i v rodině a v celé společnosti je tento prvek leckdy pro dítě zcela nový a může přinést velký užitek jak dítěti plachému, s nedostatkem sebedůvěry, tak naopak takovému, které je zvyklé uplatňovat vždy svou převahu. A to je další významný přínos k formování osobnosti již v dětství. Tento proces, trvajíc při výuce hudby několik let, může významně ovlivňovat vývoj charakteru, kulturních potřeb, ba i budoucí volbu okruhu přátel mladého člověka.

Několik závěrečných poznámek:

Z předešlých řádků vyplývá, že

- 1) Přístup ke komorní a orchestrální hře musí být totožný. Není tak důležité, zda situace a velikost školy umožní oba obory nebo jen jeden z nich. V každém případě musíme však vyloučit zjednodušené řešení, kdy se hráči party naučí jednotlivě a pak je jen „spolu zahrají“.
- 2) I v komorní a orchestrální hře stejně jako v individuální výuce musí být hraný repertoár součástí promyšleného dramaturgického plánu – tedy volen nejen s přihlédnutím ke stupni technické náročnosti.
- 3) Každá zkouška by měla být uvozena kratší či delší částí, kde se hráči „vposlouchávají“ do společného zvuku, do jeho kvality a vlastností (může to být i na stupnici v kánonu, v miniaturní všem známé skladbičce, v hraní motivků „echo“ po učiteli apod.), přičemž má učitel možnost připravovat prvky, které budou předmětem následující práce ve skladbě (nový složitější rytmus, ekonomika smyku ve smykové kombinaci či v dynamice, ale i např. intonačně náročnější tónina - s více křížky či bé aj.).
- 4) Každá zkouška by měla mít promyšlenou stavbu (samozřejmě s variabilním časovým rozvrhem): základní práce se zvukem – studium nových částí – hraní „jako na pódiu“ nebo jako „při nahrávání“. Cílené zaměřování koncentrace pomáhá překonávat únavu i nesoustředěnost dětí.
- 5) U nejmladších dětí (u začínajících souborů) je výhodou, hraje-li se po určitou dobu jen z paměti – bez pultů, aby měly děti dostatek času a prostoru začít vnímat jak spoluhráče a dirigenta, tak i komplexní zvuk (rolí tedy hraje volba co nejkratších skladbiček, písní, kánonů).

Shrnutí:

Jak vidno, má učitel v komorní a orchestrální praxi nepřeborné množství příležitostí k tomu, aby ve hře na hudební nástroje nebyla spatřována jen manuální dovednost. Tuto zkreslenou představu může mít totiž snadno nejen laická veřejnost, ale absurdně i samotný mladý hráč a jeho nejbližší okolí.

Využijme tedy všechny možnosti povýšit naši práci na činnost vpravdě uměleckou.